

AZ EGYKE

MÚLTJA, JELENE, (ORVOSSZE-
RE)

A LEGUTÓBBI IDŐKBEN újból felkelt az érdeklődés az egygyermek-rendszer, vagy röviden egyke kérdése iránt. Egymást érik az ankétok és viták a különböző társadalmi egyesületekben, sajtóban, parlamentben, egyházi körökben, mintha egy újonnan felfedezett nagy nemzeti veszedelemmel állnánk szemben. Pedig hányadszor melegítjük már fel, hány tanulmányt, cikket írtunk, hány statisztikát készítettünk, mennyi határozati javaslatot és memorandumot terjesztettünk fel az illetékes tényezőkhöz ötven év óta ebben az ügyben, azt szinte elősorolni sem lehet. Úgy látszik, fajunk sajátos egyéniségéhez tartozik, hogy szeretünk egy-egy problémával bizonyos időközökben ismételten foglalkozni anélkül, hogy megoldanánk azt, vagy gyakran a megoldáshoz csak egy lépéssel is közelebb vinnénk. Így voltunk mi nemcsak az egykével, hanem például a telepítéssel vagy a kivándorlás kérdésével is. Ki lehet mutatni, hogy kb. Öt-tíz esztendőnként szokott ismétlődni valamely mozgalom, persze csak csendes disputák alakjában. Ennyi idő szükséges, hogy ugyanazon kérdés ismét érdeklődést tudjon kelteni. Ilyenkor aztán lehetőleg mindenki, hivatott vagy hívatlan, erkölcsi és hazafias kötelességének tartja, hogy hozzászóljon és elmondja véleményét — az utókor számára. Mert bizony az utókorra többnyire csak a meddő szöviták nyomán meggyarapodott irodalom marad, no meg a nemzet testén elhatalmasodott bajok, amelyek közben akkorára nőnek, hogy azokkal hovatovább tényleg nem lehet majd megbirkózni.

Az egygyermek-rendszer, mely voltaképpen gyűjtőfogalom, s alatta a születések korlátozásának a faj fennmaradását veszélyeztető mértékét kell érteni, nem egyedül magyar jelenség. A városi lakosság az egész világon „egykes“, azaz nem szaporodik annyira, hogy saját erejéből fenn tudja tartani magát. A pótlást a mezőgazdasági népességből kapja. Így van nálunk is. Ez önmagában véve is nagyon sajnálatos jelenség, mert magas kultúrájú társadalmi rétegeket pusztít, igazi nemzeti veszedelemmé mégis akkor válik, ha a faji erő rezervoárjában: a parasztosztályban lép fel, mert ezzel az utánpótlás és társadalmi megújulás folyamatát akasztja meg, ami végeredményben a faj és nemzet fennmaradását ássa alá. Az egyke kérdésével mi is ebben az értelemben foglalkozunk, mint ahogy a múltban és a jelenben is a falusi egyke veszedelme hívta fel elsősorban a közvélemény figyelmét.

A legrégebbi adatok nálunk a református egyháztól valók, mert az egyke határozott formában legelőször a református ősmagyar lakosság körében jelentkezett. A konventi, egyházkerületi és egyházmegyei gyűlések jegyzőkönyveiben már a hetvenes évekből vannak erre nézve feljegyzések. Szász Károly református püspök ötven évvel ezelőtt igen behatóan tanulmányozta személyes látogatásai alkalmával a tolna- és bar anyamegyei egyke természetrajzát és annak orvoslását egyházi eszközökkel meg is kísérte. Az elsők között foglalkozott ezzel a kérdéssel Széchenyi Imre gróf somogy megyei földbirtokos, a magyar gazdasági társadalmi mozgalmak egyik vezére, aki 1886-tól kezdve korán bekezdett haláláig igyekezett felszínre tartani ezt a kérdést. Tanulmányai és javaslatai 1906-ban kiadott könyvében jelentek meg. Az ő kezdeményezésére Somogy vármegye törvényhatósága már 1892-ben, de azóta is többször felírt a kormányhoz, gyors beavatkozást sürgetve. Hasonlóképpen az egyes vidékeken ugyancsak fertőzött Hont megye törvényhatósági bizottsága is „az egygyermek-rendszer tévedéséről beszerzett megdöbbentő adatok”-ra utalással kérte a belügyminiszter intézkedését, egyelőre legalább egy országos értekezlet összehívására nézve. A századforduló táján nagy irodalmi vita fejlődött az egyke-kérdés körül. Ebben a statisztikusok és egyházi férfiak jártak elől. Vargha Gyula, a költő és egyben az Országos Központi Statisztikai Hivatal nem kevésbé nagynevű igazgatója, egész tudásával és lelkesedésével állt ennek a nemzeti ügynek a szolgálatába. Milhofer Sándor három alapos tanulmányt is írt erről ebben az időben (A nép szaporodása és a Duna-jobbpart, 1910 és A birtokkategóriák hatása, különös tekintettel a népesedésre, 1902, Az egygyermek-rendszer Magyarországon, 1903.), amelyekben az egykére, mint a helytelen birtokmegosztás következményére mutatott rá. Igen komoly, minden előítéllettől és elfogultságtól ment könyv a Varga Jenőé (A magyar faj védelme, Makó, 1901), mely az egész országra kiterjedő kutatások eredményét magában foglalja. Baross János (Agráröröklési jog, 1902) könyvében, Rákosi Jenő pedig a Dunántúli Egyesület közgyűlésén 1902-ben foglalkozott még ezzel a kérdéssel.

Ezután öt-hat évig kevés szó esett az egykéről. Ezalatt a fenyegető méreteket öltött kivándorlás kötötte le a közvélemény és a szakkörök érdeklődését. 1907-ben Somogy megye ismét felírt az országgyűlés mindkét házához az egyke ügyében, majd ezt követték Komárom, Baranya és Fejér vármegyék, továbbá Hódmezővásárhely törvényhatóságai is. Az OMGE szociális bizottsága több ízben foglalkozott népesedéspolitikai kérdésekkel és ezekkel kapcsolatban az egykével is. Így 1910-ben, amikor gróf Széchenyi Aladár (Népesedés és nemzeti nagyság címen külön is megjelent) előadást tartott erről a kérdéstről, majd 1912-ben, amikor a bizottság tanácskozásainak anyagát Katona Béla, a Pesti Hírlap egyik szerkesztője foglalta össze (A népesedés politikai és gazdasági jelentősége című munkájában). Említésre méltó szerzők ebben az időben még Nagyiványi Fekete Gyula (Az elnéptelenedés, 1906), Balás Károly (A család és a magyarság, 1908), Buday Dezső (Az egyke Baranyában, 1909), Plichta Soma (Az egygyermek-rendszer, Losonc, 1910), Nógrády László dr. (Az egyke-gyermek, 1913), Szentiványi Ferenc dr. (Az egyke a Tisza-Maros szögén, 1916), Aniszfeld Endre (Az egyke egészségügyi vonatkozásai, Hódmezővásárhely, 1913), Bemát István (A nemzeti erő forrása, 1912). A háborúban elpusztult emberanyag pótlásának kérdése már az 1918–20-as években sokat foglalkoztatta a közgazdákat és népesedéspolitikusokat; az így keletkezett jelentékeny irodalom ismertetésére azonban, bár itt-ott az egyke kérdése is felmerült, nem térünk ki.

A háború befejezése után Szekeres J. (A jövő nemzedék pusztulása, 1920) és Pezenhoffer Antal tanulmányai (A demográfiai viszonyok befolyása a népszaporodásra, 1922) hívták fel ismét a figyelmet az egykeveszedelemre. Ennek az utóbbi könyvnek minden alapossága mellett is erősen egyoldalú beállítottsága és következtetései felekezeti irányba élénk vitát váltott ki, melynek során Kovács Pál (Az egyke és a protestantizmus, 1923) és Schneller Károly dr. (Születési arány és a vallásfelekezet, 1923) és A népesedéspolitikai és a többtermelés, Sárospatak, 1922) igyekeztek a kérdést más oldalról tekinteni. Ebben az időben Kovács Alajos dr. is több tanulmányt írt a Magyar Statisztikai Szemlében (Magyarország néperezének újjászületése, Az egyke pusztítása Somogyban, Az egyke és a népszaporodás), de később is

(A születések csökkenése, 1928 és Földművesnépünk házassági termékenysége, 1930), továbbá még Kodolányi János (A hazugság öl, 1927) és Mezei Árpád (Az egygyermek-rendszer, 1927) munkái említésre méltóak. Nevezetesebb kezdeményezés volt a Magyar Társadalomtudományi Társaság ankétja 1927-ben, amelyen résztvettek: Hornyánszky Gy., Kodolányi J., Geöcze S., Ritoók Zs., Heim P., Tauffer V., Lovrics J., Huszár K., Pataky T., Neubauer Gy., Ravasz L., RafiÉay S. — Hat évi szendergés után, 1933-ban Illyés Gyula és Fülep Lajos a „Nyugatiban” megjelent cikkei nyomán ismét fellángolt a vita. Ebben az évben a Honszeretet-Egyesület rendezett széleskörű megbeszélést Németh Imre előadásával kapcsolatban. A legutóbb pedig a Református Élet Ravasz László elnöklete alatt tartott nagyszabású konferenciát, melynek előadói voltak: Szabó Béla, Kiss Géza, Szabó Imre, Móricz Miklós, Kádár Mihály, Zehery Lajos és Muraközy Gyula. Kiemelkedő tanulmányban tárgyalja még ezt a kérdést Laky Dezső (Népesedéspolitikai, 1934). A képviselőház múlt évi költségvetési vitájában is több felszólalás történt az egyke ügyéről, sőt konkrét intézkedéseket kilátásba helyező kormánynyilatkozatok is elhangzottak. Természetesen az itt elsoroltak nem merítik ki az egyke irodalmát, mert hiszen az Országos Közegészségügyi Tanács jelentéseiben, továbbá a Budapesti Szemlében, a Huszadik Században, a Magyar Gazdák Szemléjében, a Századunkban, a Magyar Statisztikai Szemlében, a Magyar Szemlében, a Társadalomtudományban, a Protestáns Szemlében, a Katholikus Szemlében, a Református Életben, a Szabadságban, de a napi sajtóban is megszámlálhatatlan tanulmány és cikk jelent meg erről a kérdéstről.

Irodalomban tehát nincs hiány. Annyi mindenesetre bizonyos, s ez a magyarságot féltő lelkes hazafiak érdeme, hogy az egygyermek-rendszert minden jelentkezési formájában sikerűit felderíteni. Ha azok között, akik tanulmányozták, akadtak is olyanok, akik egyoldalúan, felekezeti vagy világnézeti szempontból ítélték meg, nagy általánosságban ma már mégis helyes megvilágításban, de egyszersmind a maga borzalmas valóságában áll előttünk. Mindenki egyetért Széchenyi Aladár gróffal abban, hogy „régén meghaladott álláspont, vajjon az egyke református, vagy katolikus bűn-e, mert tényleg nemzeti veszedelem“. Hazai közállapotainkra megdöbbentő fényt vet, hogy fél évszázadon át, amióta ez a magyarság törzsét pusztító járvány magára hívta a figyelmet, nem sikerült egy szalmaszálat sem terjedésének útjába állítani. Széchenyi Imre gróf keserűen panaszkodott arról, hogy a maga korában még csak szélesebbkörű érdeklődést sem sikerült felkelteni iránta. A derék református lelkészek minden panasa pusztába kiáltó szó maradt. Az egyház rendelkezésére álló eszközök nem bizonyultak elegendőnek. Azok, akik tehettek volna, ha meg is értették, miről van szó, mosolyogva vállat vontak és azt mondták: nevetséges ily csekély jelenségekkel foglalkozni. Bizonyos, hogy csekélységnek tartották mindmáig, mert különben elképzelhetetlen, hogy most is ott tartanánk ezen a téren, ahol Tisza Kálmán idejében. Persze, csak az intézkedések terén, mert ez az epidémia azóta nagy karriert futott be és több áldozatot követelt a fajmagyarság soraiban, mint a pestis vagy kolerajárványok együttevée, amelyek valaha a magyar népet pusztították.

Legrégibb az egyke a tolnamegyei Sárközben, Szekszárd környékén, ahol Decsk, Alsónyék, Ocsény és Sárpilis községek bocskoros nemes lakosai már 1800 körül „ismerték“.

1800 és 1840 között az erdélyi szászok, az óbecsei szerbek körében lép fel, de Tolnából átmegey a Duna balpartjára, Bács-Bodrog vár-

megyébe is. Ebben az időben mintegy 15—20 községre terjed ki, melyek lélekszáma 15—20.000 körül mozog.

1840—1860 között a torontálmegyei svábokat (Lovrin) és a nagy-kikindai szerbeket fertőzi meg, de felüti fejét Baranya délkeleti részében lakó szerbek és magyarok között is. Ekkor már 40—50 községben ismeretes (a lélekszám 50—55.000).

1860—1870 között Baranyában Siklós vidékén jelent meg. Ebben az időben a szászok és szerbek körében már nagy méreteket ölt és mintegy 100—no községben 150—160.000 lélekre terjed ki.

1870—1880-ig Fejér megye fejevári, vaáli és móri járásában lép fel, Somogyban pedig a Balaton partján. Az Alföldön is (Cegléd, Nagykőrös) észlelhető, A Bácskában a svábok és szerbek között és Torontálból áterjedve Temesbe, ugyancsak a svábok és szerbek között pusztít. Ekkor már mintegy háromszáz község (300—350.000 lakossal) fertőzött.

1880—1890 között a következő vidékeken jelentkezik: 1. a Tisza mindkét partján, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye déli részén (kezdődött Tiszasason), 2. Somogyban mintegy 80 községben, 3. Vas megye „őrségi“ vidékén, 4. Bars megye lévai járásában, 5. Korpona vidékén, 6. Erdélyben a szászoktól áterjedt Udvarhely vármegyére. A községek száma közel hatszáz; a lélekszám 800—850.000.

1890-től 1900-ig továbbterjedt: 1. Somogyban, főleg a katolikusok között: GöUe vidékén (a kaposvári járásban) és ettől északra a Balaton felé, továbbá Somogy megye igali és csurgói járásában; 2. Baranya délkeleti részén (a sváb és horvát katolikusok között) ; Veszprém délkeleti részén (a magyarok között); 4. Gömörben a Rima-Sajó vidékén majdnem minden magyar községben; 5. Felső-Borsodban ; 6. Bácskában a magyarok között; 7. Pest vármegyében a solti református egyházmegye területén; 8. megjelenik Biharban is (Ugra, Zsadány környékén) ; 9. tovább terjed Temesben és Torontálban, nemkülönben Krassó-Szörény vármegyében is; 10. a székelyek körében nagy gócpontok keletkeznek, különösen U dvarhely megyében, de Háromszékben is.

A fentiekben csupán szemléltetni akartuk (Milhoffer nyomán) az egyke járványszerű terjedését, mely egy évszázad alatt mintegy 1000 községben közel másfélmillió lelket kerített hatalmába. A századforduló óta persze továbbfejlődött és a világháború kitéréséig már szinte behálózta az egész országot. Pezenhoffer szerint a fertőzés hét gócpontból indult ki, amelyek egymástól függetlenül keletkeztek, 1. Dunántúl, Baranya, Somogy, Tolna, Fejér, Veszprém, Zala és Vas megyékben terjedt el. 2. Bars megyében a magyar, Hont és Nógrádban pedig a tót lakosságot fertőzte meg. 3. Gömörben, mely a legszaporátlanabb megyék egyike, ahonnan délnyugat felé hosszan nyúlik az egykes terület Borsod, Heves és Jász-Nagykun megyéken keresztül le a Tiszazugig. 4. A Tisza-Maros szögében Krassó-Szörény és Hunyad megyék területén erős az egyke, amely elnyúlik Fogarasig és Szebenig, főleg az oláh és német lakosságot pusztítva. 5. A szász és székelylakta vidéken (az utóbbi kezdődő stádiumban csak Háromszék és Udvarhely megyékre szorítkozik). 6. Hódmezővásárhely. — Pezenhoffer hetediknek említette Bihar megyében a sárréti, derecskéi és berettyóújfalusi járásokat. Itt azonban az egykét az 1920—30. évi népszámlálási adatok alapján semmiképpen sem lehet megállapítani.

Csonkamagyarországon ez a nemzetpusztító veszedelem sokkal fenyegetőbb, mint volt az integer Magyarországon, nemcsak azért, mert éppen azok a vidékek maradtak birtokunkban, amelyeken a magyar elemet fenyegeti kipusztulással, hanem mert a mi helyzetünkben minden elmaradt születés sokkal súlyosabban esik latba, mint

régen. Egyenesen kétségbeejtők, de egyben vádolnak is azok az adatok, melyeket a legutóbbi népszámlálás produkált a magyarság pusztulásáról. Kimutatást állítottunk össze azokról a községekről, melyekben a halálozások száma meghaladta a születéseket, ahol tehát természetes szaporodás nem volt és azokról, amelyekben a természetes szaporodás, vagyis a születési többlet tíz év átlagában évenként — 1000 lélekre számítva — nem emelkedett öt fölé. (A szaporodásnak ez az utóbbi csekély mértéke a magyar faj fennmaradása szempontjából mindössze annyi értékkel bír, hogy kiegyenlíti a másutt jelentkező hiányokat, ténylegesen azonban a mezőgazdasági népesség plusz 5 körüli természetes szaporodása alig viszi előre a magyarság számbeli erősödését.)

Az 1921—30. évek átlagában 1000 lélekre számítva, évenként
a lakosság a term. szap.
fogyott 5 vagy ennél
kevesebb volt

	310 községe közül	60	81	községben
Baranya m.	310	31	81	„
Somogy m.	309	31	64	„
Zala m.	395	9	25	„
Tolna m.	177	6	29	„
Vas m.	281	4	12	„
Veszprém m.	177	—	13	„
Sopron m.	115	1	5	„
Komárom- Esztergom m.	67	—	6	„
Fejér m.	102	—	6	„
Győr-Moson- Pozsony m.	107	—	1	„
Össz. a Dunántúl	2040	111	242	„

Tehát egyedül a Dunántúl in kis- és nagyközség lakossága fogyott az elmúlt két népszámlálás közé eső tíz esztendőben, 242 község természetes szaporodása pedig a minimális mértéket sem haladta túl. A pusztuló községek több mint fele Baranya megyére s majdnem egy harmada Somogy megyére esik. A többiek jobban állanak, de a vész mindegyikben benne van, vonatkozik ez különösen Tolna és Zala megyére.

A helyzet annál tragikusabb, mert — mint már említettem — a magyarság sorai ritkulnak a legerősebben. Baranya megye két legmagyarabb és lepusztulóbb járása a szentlőrinci és siklósi, amelyekben a magyar elem számaránya 94, illetve 98%. A szentlőrinci járás 61 községe közül 24-ben, a siklósi járás 51 községe közül ugyancsak 24-ben fogyott a lakosság és fogy már évtizedek óta. Ezzel szemben a német nemzetiségű járasok, ha nem is fényesen, de kielégítően szaporodnak. Pl. a baranyavári járás 6.9, a mohácsi 8.8% természetes szaporodást ért el. Somogy megyében a szigetvári, nagyatádi és barcsi járasok, Tolnában a központi, simontomyai és tamási, Zalában pedig különösen az alsólendvai járás magyar lakossága a legszaporátlanabb. Nem alaptalan tehát azok aggodalma, akik dunántúli veszedelemről beszélnek, különösen akkor nem, ha figyelembe vesszük azokat a belső vándorlással, más nemzetiségűek térfoglalásával és a vagyoni viszonyok eltolódásával összefüggő és a magyarság pozíciójára káros jelenségeket, melyeket a statisztika nem tud érzékeltetni, de amelyek-

ról a helybeli vezető emberek, lelkészek, tanítók, stb. megdöbbenő részleteket beszélnek.

Az alföldi és az északi megyékben kisebb a veszedelem, de megvan és terjed. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 219 községe közül 7-ben pusztul, 17-ben pedig minimális mértékben szaporodik a lakosság. A legerősebben inficiált járás a kalocsai, ezenkívül a devecseri és ráckevei járásban vannak még pusztuló községek. Aránylag még ennél is kedvezőtlenebbek a szaporodási viszonyok Bács-Bodrog vármegyében, ahol a baj nagyobb mértékben 6 községre terjed ki (26 közül). Az Alföld és a Felvidék többi megyei törvényhatóságában összesen 32 olyan község akad, amelyekben a természetes szaporodás a népszámlálási 10 év átlagában nem emelkedett 5 ezrelék fölé.

A helyzet ezen a téren a népszámlálás óta nemhogy javult, de óriási arányban rosszabbodott. Ha a háború előtti mértékkel mérnénk, akkor ma az egész országot egykésnek kellene tekinteni. A statisztika szerint, ha az élveszületések száma 1000 lélekre számítva 25 alá esik, akkor már egyke-veszedelemmel állunk szemben. Tényleg az 1901—1910 évek átlagában a hírhedt siklói és szentlőrinci járásokban tett ki az élveszületések aránya 23.6, illetve 25.9 ezreléket. Meg kellett érnünk, hogy ma országos viszonylatban is eljutottunk a háború előtti Baranya legegységesebb járásainak színvonalára, sőt az alá.

		élve- születés	halá- lozás	term. szap.
1930-ban	1000 lélekre esett	25.4	15.5	9.9
1931-ben	„ „ „	23.7	16.6	7.1
1932-ben	„ „ „	23.4	17.9	5.5
1933-ban	„ „ „ (előzetes adat)	21.6	14.7	6.9

Gyenge vigasztalás, hogy a halálozási arány közben lényegesen alászállott, bár a születések fogyásával lépést tartani nem tudott. Így történt, hogy a természetes szaporodás is az elmúlt három évben eddig soha nem észlelt mélypontra süllyedt. Ez a példátlan depresszió szoros összefüggést mutat a mezőgazdasági válság kimélyülésével, mely a gabonafélék 1930. évi árkatasztrófájával vette kezdetét. A mostoha szociális elbánásban részesült agrármunkásság nagy tömegeiben ez olyan elszegényedést és az életszínvonal olyan rettenetes süllyedését idézte elő, hogy azon kellene csodálkozni, ha ezek a szomorú fejlemények nem következtek volna be.

FOGLALJUK ÖSSZE röviden, hogy ennek a nemzetpusztító nyavalyának okait miben látják azok, akikről fentebb megemlékeztünk. Majdnem mindnyájan egyetértenek abban, hogy az egyke nagyon bonyolult jelenség, amelynek előidőzésében az egymással összefüggő és egymásra ható tényezők nagy sokasága vesz részt. Abból a tényből, hogy már jóval a jobbágyfelszabadítás előtt a vagyonos sárközi nemesek körében jelentkezett elsőízben, következik, hogy nem csupán a családi birtok egységének fenntartása, melyet akkoriban az ősiség biztosított, és nem is a szegénység volt az ok, hanem talán azoknak van igazuk, akik az emberi önzésben, kényelemvágyban és hiúságban (az asszonyoknál) látják az első egyke erkölcsi indokait. (Az intellek-

tuális egyke is ilyen. Érdekes, hogy a jómódú parasztságé ehhez motívumaiban nagyon hasonlatos. Náluk ez szinte a kultúra külsőségeihez tartozik. A szerzők által idézett példákban erre gyakori utalás is történik). Mindenesetre valószínűbb ez, mint az olyan fantasztiikumok, amelyek a napóleoni háborúk francia megszállásának hatásaiban vélik az egygyermek-rendszer gyökerét. „A nép erkölcsi érzületében degenerálódott“ (Széchenyi Imre), amit a materiális felfogás terjedése mindenesetre elősegített. Tényleg az egykés lelki fertőzöttség kiteljesedése az a szörnyű állapot, amely már megrendülés nélkül, szinte apatikusan veszi tudomásul a család kimúlását — mint ez Baranya, Somogy és Tolna egykés községeiben közismert jelenség — és ezzel a féltve őrzött vagyon idegen kézre jutását is. Ez az egykés lelki aberráció legmagasabb, de legveszedelmesebb foka, amelyen már „megtisztul“ minden anyagias színezettől és a fajfenntartás ösztöne is teljesen hiányzik. Korábbi stádiumaiban még igen fontos szerepet játszik az anyagi érdek. Hiszen a gyermekáldás korlátozása a dunántúli földművelő társadalom szélesebb rétegeiben az ötvenes évek felé kezdődött, amikor már liberális törvényeink a fiú- és leánygyermek egyenlő öröklését írták elő. Ahol a paraszt tudatára ébredt az új örökösödési rend következményeinek a családi vagyon sorsát illetően, ott hamarosan meg is találta a védekezés módját. „Ami az arisztokráciánál a majorátus, az a parasztnál az egyke“, írta már negyven évvel ezelőtt egy somogyi lelkész.

Itt kapcsolódik a földkérdés az egyke problémájába. Nincs a fentemlített auktorok között egy sem, akár a régieket, akár az újakat tekintjük, aki a földkérdésnek ne tulajdonított volna ebben a tekintetben kimagasló jelentőséget. Széchenyi Imre és Aladár grófok, Nagyiványi Fekete Gyula és Nógrády László, akik a kérdőívek százai alapján kaptak részletes információkat a fertőzött falvak tanítóitól és lelkészeitől, egyértelműen odanyilatkoztak, hogy az egyke-probléma tengelyében a földkérdés áll. „Ahol a falu kötött birtoktól van körülvéve, ott jobbra a terjeszkedés lehetetlenségében látják a lelkészek az egygyermek-rendszer főokat.“ „Ötven év óta a lakosság nem szaporodott, amint nem szaporodott a föld, amelyen él“ (Széchenyi Imre). „Nemcsak a kivándorlás, de az egygyermek-rendszerek is az aránytalan földbirtokeloszlásban kell keresni egyik legelterjedtebb indokat. Számítatlan példával lehet igazolni, hogy ahol az egykés nép akár tulajdon, akár bérlet útján földhöz jutott, néhány év múlva az állapotok határozottan javultak. Ameddig a holtkézről és családi hitbizományról törvény nem fog intézkedni, a magas klérus és a hitbizomány urai jól tennék, ha a magyarság szaporodásának és erősödésének támogatásában és elősegítésében nagyobb buzgóságot tanúsítanak, mert a jelenlegi, minden nemzeti céltól való elzárkózás politikájával azoknak táborát erősítik meg, akik az egyházi vagyont szekularizálni és a hitbizományt eltörölni akarják“ (Széchenyi Aladár). „Krassó-Szörény megye telepes községeiben a szerencsétlenül véghezvitt birtokparcellázás, a föld árának üzérkedés folytán túl magasra emelése idézi elő (az egykét), mert a paraszt, aki nagynehezen ingatlanhoz jutott, azt mindenáron meg akarja tartani“ (Szentiványi Ferenc). Mégis a tele-

pes községekben a népszaporodás sokkal kedvezőbben alakult, mint másutt, ami kétségtelenül a telepítés által nyújtott földszerzés és terjeszkedési lehetőség jó hatása mellett bizonyít. Az aradi jószágigazgatóság 1913. évi jelentése szerint a Délvidéken létesített 43 legrégebbi telepes községben a természetes népszaporodás az 1870—1910 évek átlagában évenként 1.4%-ot tett ki, az 1880 után alapított 18 telepes községnél 1890—1910 évek átlagában ugyanez 1.95%-ra, a legújabb, vagyis Darányi-féle telepes községekben pedig az öt évi átlag évenként 3.4%-ra rúgott. Ezzel szemben országos átlagban a természetes szaporodás évenként 1% körül mozgott.

Ha kétségtelen is, hogy az egyke elsősorban mindenütt a vagyonos parasztsztyában lépett fel, sokáig nem maradhatott a többi néprétegtől elszigetelt jelenség. Terjedésére egyébként jellemző, hogy horizontális irányt követett úgy a társadalmi tagozódás, mint a nemzetiségi megoszlás tekintetében. Vagyis, ha valahol mondjuk a vagyonos birtokosok voltak egykések, akkor előbb lépett fel a szomszéd községek, járások, sőt megyék jómódú parasztagzdái körében, illetőleg ugyanazon nemzetiségek között, mint ugyanabban a községben a zsellérek és mezőgazdasági munkások vagy más nemzetiségűek soraiban. De ha valami módon a fertőzés, átcsapott egy másik társadalmi rétegre vagy nemzetiségre, járványszerűen terjedt tovább megint horizontális síkban. (így egy ízben a bélyei uradalom cselédségét fertőzte meg, pedig köztudomású, hogy a gazdasági cselédek a legkevésbé hajlamosak az egykére.) Minél erősebb a társadalmi osztálymozgalom, annál nagyobb a vertikális fertőzés lehetősége. Különösen ha azt gazdasági okok is elősegítik. Ilyenek pedig bőségesen voltak a múltban. Ez a magyarázata, hogy fokozatosan a falusi szegénység is megismerkedett az egykével. Míg a parasztság egyes rétegeiben nem a szegénység, hanem a szegénységtől való félelem vitte a népet az önpusztítás eszközének alkalmazására, addig a mezőgazdasági munkásságban a nyomor, a teljes magárahagyatottság és a súlyos terhek idézték elő az egyke terjedését. A reformátusok körében nagyban előmozdította az egyházi adózás igazságtalan rendszere. Az egyházi adó aránylag is igen magas volt. Az 1899. évi konventi jegyzőkönyv kimutatása szerint az állami adónak 43.7%-át tette ki, ezenfelül volt még az egyházi jellegű épületek emelésének és javításának terhe. Elviselhetetlenné mégis fejadó jellege tette, melyet vidékenként különbözőképpen (a Székelyföldön kepenék, Erdélyben füstszámnak, Baranyában lukmának) neveztek. Hasonlóképpen igazságtalan volt az iskolaadó is, mely nem a vagyon, hanem az iskolakötelesek arányában sújtotta a családot. Ilyenformán a sokgyermekes, vagyontalan zsellér- és munkáscsaládok három-négyszer annyi egyházi adót viseltek, mint a vagyonos, gyermektelen gazdák. Szomorú feljegyzések szólnak arról, hogy az iskolai terhek emelkedésének veszélye miként szorította le az iskolakötelesek számát néhány év alatt a legjobbmódú (nem csupán református, hanem katolikus) községekben is. Bizony itt már a túlhajtott önzés járt elől, karöltve az erkölcsi érzék gyengülésével. Ez akadályozta meg a református egyházat is az egyházi adózás megreformálásában. Azt a tervet, hogy az adó

alapja ne a lélekszám, de a vagyon legyen, a jómódú parasztság ellenállása buktatta meg. „Nem a földnek kell a lelkész, hanem a személynek“, mondotta az egyik somogyi presbiter, ezzel tömör és találó értelmezését adva az egyházi fejadónak.

AZ EGYKE GYÓGYÍTÁSA nem egyszerű feladat. Azok, akik a múltban tanulmányozták, általában szerencsésebbek voltak a diagnózis megállapításában, mint az orvoslás módjainak megválasztásában. Többnyire nem voltak tekintettel a baj eredetének különbözőségére, az infekció mértékére, sem arra a sokféle elváltozásra, amelyet az emberek lelki-erkölcsi életében és gondolkozásában előidézett. Ajánlották: az intelligencia példaadását, a bábakérdés rendezését, a szegények részére szülési segélyt, a kóborló cigányasszonyok megrendszabályozását, a prezervatívumok terjesztésének eltiltását, a büntető törvények szigorú alkalmazását, az agráröröklés reformját s ezzel kapcsolatban a törzsöröklés intézményét, egy vagy két gyermek esetén a katonaság alóli felmentés megtagadását, a sokgyermekes anyák megjutalmazását, a nagycsaládú szülők részére évjáradékot, illetve gyermekneveltetési járulékot, a mezőgazdasági munkások intézményes egészségügyi és szociális biztosítását, az egyházi adózás reformját, a teljesen ingyen népoktatást és tankönyvet, a sokgyermekes családok iskolai adó alól való mentességét, a nép fiai között a tehetségesebbeknek ingyenes felső oktatását (Széchenyi Imre), a progresszív adózást a kevésgyermekűekkel vagy gyermektelenekkel szemben, viszont adókedvezményeket a gyermek létszám arányában, az iparfejlesztést főleg munkásvidéken, állami jogosítványoknak bizonyos gyermeklétszámhoz kötését, a sokgyermekes családok előnyben és kedvezményben részesítését állami bérleteknél és közmunkáknál, a telepítést. Ezeket a kétségtelenül helyes és okos javaslatokat azonban, melyek egy része ma már időszerűtlen, nem lehetne éppen az egy gyermekrendszer különbözőségénél fogva sablonosan alkalmazni. A legáldozatosabb vallás erkölcsi nevelés is hatástalan lenne ott, ahol az egykére a munkanélküliség vagy a jogos, de ki nem elégíthető földéhség készíti az embereket. Viszont megbocsáthatatlan tévedés, sőt bűn lenne a földszerzést megkönnyíteni olyanoknak, akik még több gyermek között való osztódás esetén is a megélhetésre elegendő vagyonukat az erkölcsi törvények legázolására használják fel. Semmi vagy éppen negatív eredményt várhatnánk a törzsöröklés intézményétől is, ha egyidejűleg gondoskodás nem történék rendszeres és folyamatos birtokpolitikai tevékenységről, mely lehetővé tenné a többi gyermek földhözjutását is.

Nyilvánvaló, hogy az egykeveszedelem lokalizása, illetve gyógyítása érdekében az erkölcsi emelésen kívül organikus intézkedésekre van szükség. Ezek között mégis legfontosabb a birtokpolitika, közelebbről a telepítés célszerű megoldása. A földkérdés kimagasló jelentőségét, mint már említettük, egyértelműen elismerik mindazok, akik az egyke problémáját alaposan tanulmányozták. A föld szerepe azonban nem mindenütt egyforma. Talán ez az oka, hogy gyakran a kérdés vizsgálói óva intenek a föld megbolygatásától, mert szerintük éppen

azokban a községekben legnagyobb a baj, ahol nincs nagybirtok és a föld megoszlása kifogástalan. A látszat tényleg ezt mutatja. A valóság mégis az, hogy az ilyen községeket is rendszerint nagy uradalmak veszik körül (többnyire holtkéz vagy hitbizomány alakjában), amelyek minden falu határán túli terjeszkedést évtizedek óta akadályoznak. A birtokmegoszlás persze, hála az egykének, ideális maradt. A birtokpolitika nem is a jómódban élő és egykés parasztság további földhözjuttatására kell, amitől egyesek félnek. Éppen ellenkezőleg. Azokon, akik megrögzötten élnek ezzel a bűnnel, akiknél az egyke már szinte öncéllá vált, a föld legyen több vagy kevesebb, úgy sem segít. Ezek többnyire menthetetlenek. Elő kell tehát segíteni, hogy földjük, mely ma idegen nemzetiségűek könnyű prédája, termékeny és romlatlan erkölcsű magyar földművescsaládok birtokába juthasson. Talán a friss vér, mely ily módon a pusztuló falvakba kerül, visszaránthat még egyeseket az elmúlás széléről.

A másik, még ennél is fontosabb feladata a birtokpolitikának, hogy a megfertőzött vidéken minden nagybirtokra, tekintet nélkül annak jellegére és minden középbirtokra, amely csak megszerezhető, népes földművescsaládokat telepítsen, aminők az Alföldön nagy számmal állnak telepítésre rendelkezésre. Szerencsére a Dunántúl, a legjobban veszélyeztetett törvényhatóságok közül különösen Somogyban és Tolnában még hatalmas, telepítésre kiválóan alkalmas területek találhatóak. Nem ismerünk olyan jogcímet, mely előbbrevaló lenne, amikor népünk pusztulásának megakasztásáról és a magyar faj hegemoniájának biztosításáról van szó a magyarság számára. Az anyagi áldozat kérdése itt nem jöhet számításba. Erre éppen úgy kell fedezetnek lenni, mint háborús veszély idején a határok védelmére.

A telepítési tevékenység körül kell csoportosulni az egyéb intézkedéseknek, melyekről fentebb már említést tettünk. Bizonyos, hogy ha valahol nem lehet sablonszerű eszközökkel célt érni, akkor éppen az egyke az. Kevésbé a célszerű rendeletektől, mint azok tapintatos, rugalmas, de ahol kell, kíméletlenül erélyes végrehajtásától függ a siker. Igen fontos, hogy az egyes intézkedések összhangban legyenek egymással, amire pedig nálunk nem nagyon szoktak ügyelni. De nem is mindig hajtják végre a törvényeket és rendeleteket sem. Gazdája kell hogy legyen az egyke elleni küzdelemnek. Akinek áttekintése van a szerteágazó és sokoldalú feladatokról s kezében tartja az intézkedések szálait. Ez nem lehet más, mint széleskörű felhatalmazással felruházott felelős kormánybiztos. Már Széchenyi Imre gróf, akinek a javaslatait kár volt figyelmen kívül hagyni, ilyesfélét ajánlott, amikor ezt írta: „Mindenekelőtt pedig szükségesnek tartanám egy külön miniszteri osztály szervezését az egész nemzeti akció vezetésére, hogy az egységes, céltudatos és következetes legyen. Ne függjön a nemzeti politika sorsa a mindenkori minisztertől és annak esetleges rapszódikus intézkedéseitől.“ Nálunk addig a királyi, illetve kormánybiztosok eléggé beváltak (Ráday Gedeon gróf, Tisza Lajos, Egan Ede). Csonka-Magyarország szempontjából a dunántúli magyarságot fenyegető veszedelem van olyan nagyjelentőségű, mint volt valamikor a

kivándorlás vagy a székelyek, rutének és a Felvidék egyes részein lakó tótok nyomora. Ha akkor szükségesnek bizonyult kormánybiztosok kiküldése, mennyivel inkább indokolt az ma, amikor nagy területeken a magyarság pozíciójának megmentéséről van szó. Rapszódikus miniszteri intézkedések most annyit sem érnének, mint a múltban, amikor pedig a veszedelem még kevésbé hatalmasodott el.

Ez eddig egyes vidékek régi keletű, sajátos ügye, mely különleges elbánást igényel. Az utóbbi évek fejleményei azonban — mint fentebb kimutattuk — arra intenek, hogy ne elégedjünk meg a baj lokális kezelésével, mert a nemzet testén másutt is aggasztó tünetek mutatkoznak. Az emberfeletti megpróbáltatások földművelő népességünk széles rétegeinek az életerejét támadták meg. Szomorú kifejezésre jut ez éppen a születések nagyarányú visszaesésében. Ha nem szünnék meg, alig érhetné nagyobb csapás ezt a maradék országot. A gazdasági helyzet javulása kétségtelenül segíthet. De mi lesz, ha ez sokáig késik, mint ahogy az agrármunkásság helyzetében még csak nyomait sem találjuk a jobbulásnak. Figyelembe kell venni, hogy kevésbé konjunkturális, mint inkább strukturális eredetű válsággal állunk szemben. Ezért csak átfogó, szerves és nagyszabású nemzeti reformpolitikától várhatunk komoly eredményt. Ez hozhatja meg a szociális kérdés megoldását, a nemzetfenntartó rétegek életszínvonalának emelkedését és ennek nyomán a propagatív erő megújódását is.

KERÉK MIHÁLY